

מלכוד דו צדדי

החוק המוסרי אינו מוחלט, ולעיתים ניצב האדם בפני דילמה שבה עליו לבחור בין שתי דרכים שאינן טובות בעקבות בר קפרא, ר' משה אלמושנינו ואיחוד מפלגות הימין

(1518-1581), חכם מצאצאי גולת ספרד שישב בסלוניקי. כך מסר בדיניו אותו חכם גאוני זה: למי שהפקיד חרב ביד אדם אחד... הנה אם יבא המפקיד החרב ההוא בחימה להרוג את חברו וישאל מהנפקד החרב אשר הפקיד בידו, הנה אם יתנה לו הוא בלתי צדק. וראוי אז באותו העת להכחיש הפקידון כדי שלא יהרג את חברו.

במילים אחרות, בהורמוניות מסוימות, הכחשת הפיקדון, השקר, היא התשובה המוסרית הנכונה. החוק לא יכול להיות מוחלט. חינוך האדם חייב להיות מתוחכם יותר, וכדברי ר' משה: "ועל כן אין ראוי שיאמר לו בהחלט לכל נפקד שלא יכחיש בפיקדון...". זהו סוד הכתוב (קהלת ת, ה): "ועת ומשפט ידע לב חכם".

לדעתי, לעיקרון מעין זה התכוון רבא (ברכות סג, א) בדבריו לעיל: "בכל דבר דבר... אמר רבא: אפילו לדבר עבירה". ור' משה אלמושנינו ממשיך: "כי אם היו כל האנשים שלמים לא היה צורך כלל לשנות הפעולות הטובות והיה ראוי לאדם לפעול אותם בכל זמן... אך היות שרעת האדם רבה עליו... על כן יצטרך לפעול הפעולות כפי העת והזמן".

גוש חוסם

מבקש אני לסיים רשימה זו תוך אזכור הדילמות של הימים האחרונים בכל הנוגע ליחסים ולשיטופי הפעולה בין הקבוצות הדתיות השונות. לא ארחיב בכל הרקע לכך, רקע שבווראי ידוע לכל מי שמתעניין, אפילו במעט, בבחירות הבאות עלינו לטובה.

מעיון בדברי בר קפרא לומדים אנו לדעתי שפעמים רבות עומד האדם בפני שאלה, בעצם – בפני דילמה. עומדות בפניו שתי דרכים, שתיהן בעייתיות במידת מה, והוא חייב לקבוע איזו היא הנכונה יותר. כך, בימים אלו אני ועוד רבים אחרים עומדים בפני דילמה קשה. נניח שלדעתנו, עבור האינטרסים החשובים ביותר של הלאום, צריכים אנו לקבל החלטה מסוימת שתהיה בה לכאורה מעין הכרה בעמדה פוליטית שאין אני רוצה כלל לתת לה הכרה.

אני שייך לקבוצה שרוצה שלא לחטוא נגד העקרונות המוסריים שלה, אפילו כדי לאפשר את הניצחון של הכיוון שאליה היא שואפת. אלא שכאן ברקע עומד איום אחר – האלטרנטיבה היא למעשה ניצחון של גוש חוסם המבוסס על ההצבעה הערבית. ולכן, במצב הנוכחי הדילמה קשה יותר וההימנעות מהמעשה הופכת להיות אופציה גרועה לא פחות. נראה היה לי, עם כל הצער, כי מעשה זה היה הכרחי, ולא היתה אפשרות אחרת שלא יהיה בה שמץ של רגש ההתאבדות. ●

מבקש אני לפתוח את רשימתי עם אמרה של בר קפרא, אחד מגדולי החכמים מתקופתו של רבי יהודה הנשיא. את האמרה הזאת הזכרתי לפני זמן לא רב: "דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה? 'בכל דבר דבר', והוא 'ישר אלהיך'". (משלי ג, ו). אם אני מבין נכונה, הכוונה היא שבכל אשר נהיה עלינו להיות מודרכים בדרך ה', או אז לא ניכשל. לאמרה זאת הוסיף האמורא הגדול רבא כמה מילים המהוות מעין חידה: "אפילו לדבר עברה". לחידתיות זאת אחזור מאוחר יותר.

קריאה ישרה והפוכה

במקור אחר מוצאים אנו הערה נוספת של רבא (ברכות סג, א) שאם נדייק ניווכח שיש בה קרבה מסוימת לדבריו שלעיל. דברי רבא מתבססים על פסוק מתהילים (קט, קכו): "עַתָּה לְעִשְׂתָּ לָהּ הַפְּרוֹת תִּזְרָתְךָ". רבא מסביר שיש שתי צורות כיצד לקרוא את הפסוק: מרישא לסיפא, ולהיפך – מסיפא לרישא. נראה לי שבקריאה ראשונה קשה להבין את משמעות דבריו. אנסה לעשות זאת, תוך תפילה שלא אטעה בהבנתם ובהסברם.

הבה נציג את שתי הקריאות האפשריות לפי רבא:

[1] עלינו לקרוא את הפסוק מהרישא לסיפא, כלומר עת לעשות לה – אנו חייבים להחזיר עטרה ליושנה. אנו חייבים להביא את הרבים לשמוע שוב את דבר ה', שהרבה חדרלו לשמור, ומה טעם? כי הם הפריזו תורתך.

[2] עלינו לקרוא את הפסוק בכיוון ההפוך, כאילו הוא כתוב מסיפא לרישא. הטקסט פותח באמרה "הפריזו תורתך". מילים אלו מתייחסות אלינו ואל חכמי ישראל: הללו פסקו נגד המקובל, כי "עת לעשות לה". והו צורך השעה.

קראנו את דברי רבא, והתעכבנו על שני הפירושים שהוא הציג. במשך שנים שרר רק הפירוש השני, והעיקרון של "עת לעשות לה" הפריזו תורתך קיבל את התכונות של הפעולה העתיקה של הוראת שעה. המסורת קשרה את הוראת השעה עם פעולת הנביאים. מאוחר יותר ניווכח שגם הצדיקים השתמשו במעין הוראת שעה. הוראת השעה מאפשרת לסטות מהחוק, אבל רק לזמן מוגבל. ואכן, העובדה שאני יכול לסטות מן הדרך לא פוגמת בעובדה שהדרך ממשיכה בקיומה ועלינו לחזור אליה. הוראת השעה היא תקנה לשעה ולא לדורות. אזכיר כאן את שיאה של הדרך הזאת, בחסידות איוביצה, אצל ר' צדוק ובמידה מסוימת גם אצל הראי"ה קוק.

שקר כתשובה מוסרית

אני מבקש מקוראיי רשות לחזור שוב לנושא שבו דנתי לפני זמן. הוא יביא אותנו לר' משה אלמושנינו

בלי לפרוט את המחשבות עצמן, ובכך בעצם לא לומר כמעט שום דבר, ובכל זאת לכתוב את זה. בסופו של דבר, כוחו העיקרי של "רחוב הגנבים" הוא בהיותו רומן חניכה שעוסק בהיבטים הפסיכולוגיים, המוסריים והחברתיים של התבגרות הגיבור. אולי הוא לא רומן חניכה מופתי, כמו "התפסן בשדה השיפון", "תוף הפח" של גינתר גראס או "ויליאם מייסטר" של גתה, אבל הוא בהחלט לא רחוק מהם. הוא מצליח לחשוף את הנימים העצביים הדקים והאונטניים ביותר של הרמות שהוא מעמיד בחזיתו, הוא רוקח אותם לתוך עליה קצבית, מלאת הפתעות, בכישרון רב, ולכל זה כאמור מתווסף הממד הפוליטי, שאמנם פה ושם צונח לתוך לאקונות של שרירותיות, אבל עדיין הופך אותו לרומן חניכה קצת מסוג אחר, רומן מחלק אחר של העולם.

דווקא נוכח זה אפשר להקיש על האוניברסליות שלו ושל לח'דר, על אף האקלים התרבותי השונה, הטריטוריאלי המעט אחרת והמאפיינים השונים של הדמויות עצמן. אפשר להבין כי מה שמניע דמויות צעירות בגרמניה של סוף המאה התשע-עשרה, של ניו יורק בשנות החמישים או של טנג'ר בתחילת המאה העשרים ואחת אלה אותן אמוציות, אותן מטרות, אותם חלומות. הפער ביניהם לבין העולם האמיתי – שתמיד צריך להיסרך או להישבר לגמרי בדומן חניכה – הוא שגורם לאותה מועקה שוצפת. "רחוב הגנבים" הוא

רחוב הגנבים

מתיאס אנאר
מצרפתית: משה רון
עם עובד, 2019, 296 עמ'